

Hvarest gräfdde sig Olaf Haraldsson ut ur Mälaren?

AF

GUSTAF NERMAN.

Bland forntida tilldragelser är den om Olaf Haraldsons härnadståg 1007 i Mälaren väl icke i historiskt hänseende af sådan vikt som den, hvarest Ansgarii Birka varit belägen, men förtjänar detta oaktadt en viss uppmärksamhet. Olika åsikter hafva nämligen sökt göra sig gällande om rätta stället, hvarest Olaf Haraldson kommit åter ut ur Mälaren, om vid Stockholm, Södertälje eller Almarestäk, och alldenstund vi under innehavd allmän tjänst varit i tillfälle att kanske mer än någon annan taga kännedom af rådande förhållanden på dessa ställen, må det tillåtas oss att framlägga livad vi därunder hafva funnit, i förhoppning att något gagn skall därigenom kunna tillskyndas fornforskningen. Tilldragelsen är omnämnd ej blott i Heimskringla utan älven i Olaf Haraldsons såväl historiska som legendariska saga.

Olaf Haraldsons härnadståg i Mälaren skildras i Heimskringla (Hildebrands uppl. II. G) med följande ord:

»Konung Olaf höll sedan öster ut framför Svitjod, lade in i Lagen (Mälaren) och härjade båda landen. Han for ända upp till Sigtuna och låg vid Fornsigstuna. Svearne säga, att där ligga ännu de stenhögar, som Olaf lät uppföra under sina broändar. Om hösten sporde Olaf Haraldson, att sveakonungen Olof drog samman en stor här, samt lagt järnkedjor för Stocksund, och satt folk där för att vakta. Sveakonungen trodde att konung Olaf skulle få, där han var, af bida kölden, och tycktes honom Olaf Haraldsons här föga värd, ty han hade icke mycket folk. Konung Olaf for då ut till Stocksund, men han kom icke ut där; väster om sundet var en kastal och i söder en här. Då nu konung Olaf sporde, att sveakonungen var kommen på sina skepp och hade många skepp ute, lät han gräfvä genom

Texten är hämtad från HT / Historisk tidskrift 1893

Börje Sandén KB 1993

OCR.läst med Omipage 14 Service Pack 1 2007-03-25 med flytande formatering

Korrekturrättat med Words rättstavningsprogram och genomläsning med manuell rättelse där konverteringsfel upptäckts, särskilt siffrorna har kontrollerats. Av erfarenhet vet jag risk för vissa konverteringsfel kan kvarstå. A /Å/Ä O/Ö

För formatering i Word utnyttjades med värdefull framgång Hämta format (Penseln)

Några kommentarer.

Enda kända översättningen av Legendariska sagan är Hawermans, här återgiven. Vid kontroll med Göteborgs universitet fick jag upplysningen att det finns en modernare översättning till tyska. Särskilt intressant är upplysningarna på vattenståndet ovanför och nedanför Stäket 1839. 1,2 m.

Se ett flertal kommenterande artiklar på UKF:s hemsida och Nyhetsbrev.

Filer: /nya/stock-ny.htm /nya/stock-ny2.htm

Agnefit ut till hafvet. Det föll den tiden mycket regn. I hela Svitjod faller hvarrt rinnande vatten ut i Lagen, och från denna går ut till hafvet allenast en mynning, som är så smal, att mången å är bredare. Då det regnar mycket och snöar, faller vattnet så häftigt, att det är fors i Stocksund, och Lagen stiger mycket upp på land, att det är stor öfversvämning. Så snart grafven nådde sjön, lopp vattnet och strömmen ut. Konung Olaf lät då å alla skeppen lägga styrena ur lag och hissa seglen i topp, det var blåsande väder, de styrde med årona, skeppen Bingo med fart öfver grundet och kommo alla hela ut på hafvet.»

»Svearne foro då till Olof sveakonung och sade honom, att Olaf Digre var kommen på hafvet, och de, som skulle vakta, att Olaf icke komme ut, fingo mycket åtal. Man har sedermera kallat detta utlopp konungssund; man kan icke fara med stora skepp därigenom, annat än när vattnen äro stridast. Somliga säga att svearne voro varse, att Olafs män hade gräft igenom näset och vattnet föll ut, och att de då kommit dit med hären för att hindra Olaf från att komma ut; men att vattnet grof ut åt båda sidor, så att strandbackarna rasade med folket och många omkommo. Men svearne tala däremot och säga det vara lögn, att någon där förfarits.»

Enär, enligt Snorre, allt rinnande vatten i Svitjod faller i Mälaren, som, då det regnar och töar mycket, bildar en stark fors vid utloppet, och alldenstund Norrström afbördar Mälarens öfverflödiga vatten, så bör kunna antagas, att Stocksund och Norrström äro ett och samma vattendrag.

Enligt den historiska sagans berättelse, som ord för ord är nästan lika med den i Heimskringla, uppgifves hären åter hafva legat öster om Stocksund.¹

Huru Agnefit legat i förhållande till Stocksund, därom lämnar berättelsen ingen uppgift: men det omnämnes på ett annat ställe i Heimskringla i sammanhang med Agnes äfventyr, där stället uppgifves ligga å östra sidan af Tören väster om Stocksund,¹ hvilket läge, för så vidt uppgiften om väderstrecken icke tages alldeles efter orden, synes vara det, där Stockholms' sluss nu är belägen. Namnet Tören är nämligen ännu bevaradt i Södertörn, som länge kallades Öfre och Yttre Tör, hvilka numera motsvara Svartlösa och Sotholms härad, i hvilket förra inbegripits Åsön eller det nuvarande Södermalm.

Jämföras nu de uppgifna väderstrecken med de antagna lägena, så uppgifves först, att väster om Stocksund låg en för-

1) Munch och Ungers upplaga, s. 17. 2) Hildebrands upp]. I. 96.H

skansning, möjligen ett trätorn eller något dylikt, samt att hären låg söder eller öster därom.

Enär Norrström flyter i det närmaste från väster till öster, så måste tornets läge sökas antingen på Kedjeskär, eller nuvarande Riddarholmen, eller ock på Helgeandsholmens västra udde.

På Riddarholmens norra strand finnes ännu ett torn, det s. k. Assistanstornet, hvilket, huru gammalt det än är, dock icke kan vara från den tiden men möjligen blifvit byggdt på samma ställe som ett förut befintligt trätorn. Att med flytande träbommar eller järnkedjor spärra det jämförelsevis föga breda sundet mellan nämnda torn och de skär, hvarpå Strömsborg nu ligger, torde icke hafva varit förenade med någon anmärkningsvärd svårighet, äfven för våra förfäder; men tillvaron af en sådan bom förutsätter emellertid, att ej blott Riddarholmskanalen utan äfven vattendraget mellan Strömsborg och Norrmalm, hvilket då varit vida större än nu, äfven varit stängda, hvilket skulle hafva kraft ett arbete af vida större omfång än kvad då antagligen kunnat åstadkommas.

Under sådana förhållanden torde få antagas, att man valt ett läge för stängslet, där detta kunnat med mindre besvär än vid Riddarholmen motsvara behovet.

Enligt en gammal karta,¹) som är den äldsta kända öfver Stockholm, finnes ett torn angifvet, på västra udden af Helgeandsholmen, och ehuru däraf numera ingenting finnes kvar, åtminstone ofvan jord, så är det icke osannolikt, att Snorres torn legat på samma ställe, ty detta läge kan förenas med beskrifningen därom.

Stocksund eller Norrström hade då, likasom långt in i senare tider, flera grenar, men hufvudgrenen låg norr om Helgeandsholmen, och enär dess västra udde icke ligger omedelbart vid sundet, så kan denna mycket väl sägas ligga väster om Stocksund; och alldenstund hären legat söder därom, så har detta varit på Helgeandsholmen; men på södra eller sydöstra slutningen af Brunkebergsåsen, om hären legat öster om Stocksund. Ehuru båda uppgifterna låta förklara sig, har ett misstag i fråga om väderstrecken dock ägt rum i endera af dem.

¹ Kartan, som uppgifves vara äldre än 1547, förvaras i Stockholms ingenjörkontors arkiv. Den är tryckt i =Dissertatio historica de ecclesin Tevtonica, af J. A. Fant.

Sådana äro icke sällsynta utan förekomma tvärt om ganska ofta i de isländska sägnerna. Så ansåg man sig, på väg från Bergen till Viken; eller det nuvarande Bohus län, färdas *öster ut*, ehuru större delen af vägen gick söder ut; och *öster ut* kallades det äfven, då man färdades från Tönsberg till Kongelf, ehuru det rätta uttrycket bort vara söder ut. Färdades man åter från Viken till Agder, eller Norges sydligaste del, så kallades detta *norr ut*, ehuru rätta riktningen var väster ut. På samma sätt beskrifves Olaf Haraldsons färd från Sotaskär ¹ till Mälaren hafva skett *öster ut*, ehuru riktningen var först nordostlig och sedan västlig för att kunna komma till Stockholm, som ligger i det allra närmaste rätt norr ut från Sotaskär. På en tid då kompassen ännu var okänd och man för bestämmande af väderstreckens lägen icke hade någon annan ledning än polstjärnan, var det icke godt att hålla reda på dem. Härom yttrar Hildebrand:² »Riktningen af en del af vägen har gifvit namn åt hela kosan, hvarvid man äfven måste taga med i beräkningen oförmågan att få en öfersikt af det hela. De ofta återkommande väderstrecksuppgifterna kunna äfven vara tvetydiga.» Det vanligaste synes vara, att man förblandat öster med norr och väster med söder, hvilket påtagligen ägt rum vid beskrifningen af Agnefits läge, ty ändras nu öster och väster till norr och söder, så får man de rätta väderstrecken; eller att stället legat norr om Tören och söder om Stocksund.

För att en utgräfnings, sådan Snorre beskrifvit densamma, kunnat verkställas på en jämförelsevis kort tid, måste denna hafva ägt rum i en grusås, och en sådan, ehuru icke längre höjande sig öfver vattenytan, finnes än i dag, där Stockholms sluss är belägen.

Denna ås utgör nämligen en del af den s. k. Stockholmsåsen, hvilken, tagande sin början vid Östuna kyrka i Uppland, fortsätter därifrån söder ut till sjön Drefviken i Södertörn. I Stockholm har den i en aflägsen forntid genombrutits vid Norrström, men Brunkeberg, »staden» mellan de båda långgatorna, Söder-

malmstorg, näset mellan Mälaren och Hammarbysjön samt malmen utanför Skanstull äro väldiga kvarlevor af samma ås.¹

Af Snorres ord, att där utgräfningen ägt rum fanns allenast »en mynning, som är så smal, att mången å är bredare», bör, eftersom vatten därstädes framrunnit, kunna antagas, att åsens höjd öfver vattenytan icke kunnat vara anmärkningsvärdt stor samt att just befintligheten af nämnda mynning antagligen varit för Olaf Haraldson bestämmande att våga försöket. Af berättelsen i öfrigt framgår, att Mälaren måtte då hafva varit högre än vanligt, samt att, sedan mynningen något utvidgats, vattnet fullbordade kvad konsten påbörjat; ty Snorre förtäljer, »att vattnet grof ut åt båda sidor, så att strandbackarna rasade», hvilket kunnat ske endast i en grusås.

Dylika tilldragelser eller att vattnet genombrutit grusåsar, hafva ägt rum på många ställen här i landet, ej blott under den förhistoriska tiden ² utan äfven sedermera, och märkligast af dem är den, som den 6 juni 1796 försiggick i Ragundaälven. ³ En man vid namn Huss, för sin oförvägenhet kallad »Vildhussen;», hade åtagit sig att fullborda en påbörjad sänkning af nämnda sjö, som, med ett djup af omkring 26 m. och med en yta af minst 3,000 hektar, hade vid sitt utlopp ett åtminstone 33 m. högt fall, kalladt Storforsen. Detta låg i en bergsklyfta, men söder därom fanns en grusås.⁴ och det var där Huss fortsatte den påbörjade gräfningen. Därunder inträffade en ovanligt hög vårflood, som spolade bort åsen, sir att den stora sjön blef på fyra timmar vattentom. Dess botten är nu en stor äng, där älven flyter omkring 33 m. under sjöns forna yta, och Storforsen försvann. Den kallas nu »Döda fallet», och man kan där få se, huru jättegrötor hafva uppkommit. Förödelsen vid denna tilldragelse, hvarvid dess upphofsman satte till lifvet, var förfärlig i den nedanliggande dalen ända till hafvet.

På grund af egna iakttagelser kunna vi omnämna några andra utskärningar, hvilka väl icke kunna mäta sig med den i Gedungsen men detta oaktadt visa vattnets stora kraft att skära i grusåsar.

¹ Hammarbysjön ligger omkring 4 m. högre än Mälaren. Drefvikens vatten följer antagligen åsen och matar de rika källorna vid Grundsberg, för så vidt icke deras vatten kommer från Hammarbysjön.

² Erdmann, Sveriges kvartära bilan. s. 232.

³ J. A. Englund, Gedungsen eller Ragundasjöns utgräfnings.

⁴ Densamme, s. 14.

¹ Sotaskär ligger i Sotholms härad på östra stranden af Södertörn vid Håringeviden
² Hildebrands uppl. 1, s. LVII. Det viktigaste exemplet på en sådan tvetydig-het synes vara det ställe i Håkan godes saga, kap. 8, där uttrycket »allt austr fyrir Gautland», kan hänföras likaväl till Väster- som Ostergölland.

³ Erdmann, Sveriges kvartära bildningar s. 233; Sveriges geologiska unders. Bl. Stockholm. s. 37.

Den ena ägde ruin i den från Lisjön i Södermanland rinnande Husbyån, vid hvars utlopp i sjön Långhalsen fanns ett fall, kalladt Vallbyvad, med ett vattenverk. Genom nämnda sjös sänkning ökades fallets höjd, men äfven vattentrycket, så att den ås, som bildat fallet, blef nästan helt och hållet bortspolad, hvarigenom fallet försvann. Medelst en dam bildades emellertid ett nytt fall, så att vattenverket kunde åter begagnas.

Den andra tilldragelsen inträffade vid Kvicksund i Mälaren, som en gång genombrutit den därstädes framstrykande s. k. Strömsholms-åsen, hvarom en sägen förtäljer, att farleden dessförrinnan gått genom det mellan Nyckelön och fasta landet belägna Mellansundet.

Kvicksund behöfde upprensas, emedan därvarande järnvägs-bro hade med sina pelare förminskat sundets genomskärning och därigenom framkallat en för sjöfarten hinderlig strömsättning. I det omkring 3 m. djupa sundet befanns dess botten öfverst bestå af klappersten, med därunder liggande lösare lager; men sedan klapperstenen borttagits, började vattnet skära i och spola bort af botten så mycket, att fara för brons bestånd uppstod, hvarföre en mängd klappersten måste fyllas kring pelarna.¹

Äfven i Norrström hafva dylika utskärningar ägt rum, så att, sedan kajer rasat och fara för Norrbros bestånd uppstått, stenfyllningar måst göras därstädes. Ensamt å södra grenen af Norrström bortspolades under åren 1852—77 icke mindre än 2,400 kbm.¹

Ett försök har gjorts för beräkning af den jordmängd, som behöft undanskaffas för en utgräfning genom asen mellan Staden och Södermalm. 3

Därvid har åsens höjd öfver Mälaren antagits vara 1,8 m. och dess medelbredd 60 In., samt skeppen vara 6,0 m. breda och 1,8 m. djupgående, då grafven behöft vara lika bred och djup under vattenytan, hvilka mått gifva 1296 kbm.

¹Det var vid Kvicksund, som biskop Kertil Vase, 1469, tillfogade danskarna ett nederlag och tog af dem sju fartyg. (Rimkrönikan Kleunnings uppl. III, s. 31; Styffe, Bidrag till Skandinavians historia III s. CLIX.) Vid sundets upprensning påträffades, nedbäddade i sand och grus, stora ekstammar, hvilka antagligen vid detta eller något annat krigstillfälle blifvit sänkta, för att bereda hinder för fartyg. Virket var, med undantag af ytveden, fullkomligt friskt, men nästan svart till färgen.

²V. E. Lilienberg, Strömmarna i Stockholm, s. 55.

³N. Marelfus, Om Mälarens utlopp, s. 11.

Alldenstund, enligt Snorre, därstädes redan fanns en liten rännil, som naturligtvis minskade den för utgräfningen eljest behöfliga jordmängden, så bör, med stöd af hvad ofvan anförts om föregångna utskärningar, lätt kunna fattas, synnerligast som beståndsdelarna i Stockholmsåsen äro likartade med dem i Strömsholmsåsen vid Kvicksund, att föga gräfning varit erforderlig, innan vattnet bortspolat ej blott grafvens innehåll utan vida mera, hvilket vinner stöd af Snorres ord: »rasade strandbackar».

En gombrytning därstädes kan således icke betraktas såsom en orimlighet, hvilket den likväl uppgifvits vara.¹

Med anledning af den ofvan anförda oegentligheten hos uppgifna väderstreck vid Agnefit har en åsikt framhållits, den nämligen, att Konungssund, sedermera kallad Söderström, vore helt och hållet ett naturens verk, och således icke tillkommen genom människohand; att hufvudinloppet till Mälaren varit därstädes samt att utgräfningen försiggått. vid Södertälje. där Agnefit således skulle hafva legat.²

Det har bland annat uppgifvits till stöd for antagandet, att genomgräfningen icke ägt rum vid slussen. att man har vid gräfningen för densamma »ända till 22 fot under vattenytan icke funnit en enda punkt med ett naturligen danadt jordlager, utan har hela sträckan från Mälaren till Saltsjön öfverallt på nämnda djup bestått af fyllning. Murbruk, tegelstensskärfvor, glasbitar, järnskrot, mynt och förrostade vapendelar hafva träffats på hela sträckan äfvensom på nedersta djupet.

Af ritningar upprättade öfver den fullbordade slussbyggnaden 4 samt af vid arbetets utförande gjorda iakttagelser framgår emellertid, att förhållandet alldeles icke varit sådant.

Muddringens djup sträckte sig nämligen icke till 22 utan endast till 16 fot = 4,75 m. under Saltsjöns lågvattenyta, men redan 3 m. under denna stötte man på den naturliga botten, som bestod af grus och på djupet 4,75 ni. hade en längd af 43 m. Denna naturliga grusbotten var tillräckligt fast att uppbära

¹ Lilienberg, Strömmarna i Stockholm, s. 27.

²G. Svederus, Stocksund och nya slussen i Stockholm, e. 13. J. G. Klein, Om vidgad utlopp från sjön Mälaren. Tidskrift för praktisk byggnads-konst och mekanik III, s. 33. Anmärkningsvärdt är, att Svederus till stöd för sitt antagande lagt berättelsen om Agnes äfventyr, din det vill synas, att den om utgräfningen bort vara den rätta.

³Svederus, Stocksund och nya slussen, s. 11.

¹Ritningarna förvaras i Stockholms stads byggnadskontors arkiv.

den »kasun» eller kista, hvori slussen byggdes; men enär nämnda kista är 80 m. lång, måste grund för densamma beredas under återstående 37 m. medelst pålning, ty den fasta bottnen sänkte sig så småningom, att den under kistans östra ända låg 4,75 m. under dess botten.¹⁾

Om Söderström varit hufvudinloppet till Mälaren, vill det dock synas vara anmärkningsvärdt, att Stockholms första bebyggande ägt rum vid Norrström men icke vid Söderström, hvilken, om hufvudinloppet därstädes funnits, bort för handeln och sjöfarten erbjuda större fördelar än Norrström. Förhållandet har emellertid icke varit sådant, ty äfven om fullt tillförlitliga historiska bevis saknas om tiden för platsens första bebyggande, så torde dock på goda skäl kunna antagas, att stadens vagga stått på den nuvarande Helgeandsholmen.²⁾

Om man jämför åsens genomskärning, sådan den befunnits vara, då slussen byggdes, med andra dylika åsars, så finner man

¹⁾ Den del af slussen, som är byggd på pålar, har satt sig; men hvad som ligger på grusbotten är orubbadt. Då slussen skulle buggas, antogs, att dess tröskel skulle komma att ligga 12,0 f. = 3,562 ur. under Saltsjöns lägsta vattenstånd, men den ligger i verkligheten 0,15 arr, lägre. Det tillhör icke den fråga, som nu föreligger, att utreda orsaken till detta misstag.

²⁾ I Rimkrönikan uppgifves visserligen att Birger Jarl varit Stockholms grundläggare, hvilket väl icke får tagas alldeles efter orden, ty redan förut var platsen antagligen bebyggd, men det var Birger Jarl, som uppfattade platsens utmärkta läge och befästade densamma för att därigenom sätta ett lås för Mälaren. Enligt en sammanfattning (Script. rcr. svec. 1, s. 40), började staden nämligen bebyggas 1187, och enär denna uppgift står i samband med berättelsen om Sigtunas plundring af Esterna samma år, bör däraf kunna dragas den slutsatsen, att en del Sigtunabor, efter deras stads förstöring, flyttat till Stockholm.

Om beskaffenheten och omfånget af Birger Jarls befästningar känner man ingenting. Rimkrönikan omnämner endast att han byggt "ett fagert hus", hvarmed pil den tiden menades en borg eller torn, som antagligen blef det sedermera s. k. "Tre kronor." Men vid Järntorget har äfven funnits ett torn, som refs redan under Magnus Eriksons tid.

Stadens murar, som sträckte sig mellan dessa torn, lågo innanför de nuvarande långgatorna och således med den höga grundåsen bakom sig. De hafva i allmänhet således icke kunnat vara fristående, utan endast s. k. beklädnadsmurar, i hvilket fall man kunnat gå ut på dem omedelbart från åsen. Murarne, innanför hvilka sträckte sig Prästgatan, Helvetiigränd, Skärgårds- (Själagårds)gatan och Bollhnsgränd, äro numera bebyggda. Af ett Magnus Ladulås bref (Dipl. Svec. II n:r 978) kan man döma, att muren funnits redan 1288, ty då beviljade han dem, som ville bebygga Normalm, lika rättigheter som de, hvilka bodde inom murarna. De 'trämurar', som omtalas uppförda 1317 (Ser. rer. Svec. '1'. 1. 8. I p. 56), måste således hafva varit några andra längre ut belägna murar, och efter de särskildt uppgifvits vara af trä, har därmed antagligen afsetts den omkring staden i sjön befintliga s. k. kransen, som bestått af en dubbel pårad med bonunar, genom hvilka fartyg kunde släppas in och ut. Stockholms grundläggning uppgifves vanligen hafva ägt rum 1255; men att staden fanns redan 1252 framgår af Birger Jarls därstädes då dagtecknade bref (Dipl. Svec. n:r 390 och 391)

lätt att dess höjd mycket väl kunnat ligga en å två m. öfver Mälaren, och detta oaktadt haft en mindre medelbredd än 60 m.

Sagorna lämna ingen uppgift om storleken på Olaf Haraldsons skepp, men väl på andra långskepp. Den berömda »Ormen Långe», hvarmed Olaf Tryggvesson uppträdde i slaget vid Svoldern, 1000, var i kölen 34,82 m. lång, förde 34 par åror och hade en besättning af närmare 600 man ¹⁾ Ett Olaf Haraldsons skepp kalladt »Karlhöfde» hade en besättning af 150 man; men huru stort det varit, därom saknas uppgift. Däremot uppgifves ett med 32 par åror hafva fört ej större besättning än 240 man.²⁾

En bättre ledning för bedömning af ett långskepps storlek och inredning, får man af det vid Gokstad utgräfdas, hvars största bredd är 5,0 m. och längd öfverallt 24,0 in., men i kölen 18,0 m. Höjden räknad från kölens underkant är midskepps 2,1 m., men vid de lika höga stammarna 3,1 m. Dess djupgående kan uppskattas till 1,6 m, då fribordet blir 0,5. Skeppet, som fört 16 par åror, var således en s. k. »sextonssessa, och torde besättningens styrka kunna uppskattas till 70 å 80 man. Enär ett ledingsskepp skulle enligt lag vara minst en tjugusessa, så torde Gokstadskeppet hafva varit någonting jämförligt med nutidens lustjakter. ³⁾

Sannolika skäl tala för att Olaf Haraldsons skepp, om icke så stora, som hans ofvan omnämnda, dock varit större än Gokstadskeppet och fört en besättning af ett storhundrade d. v. s. 120 man.

Enär hans tre skepp näppeligen torde haft större bredd och djupgående än 5,5 och 1,6 in., med en besättning af 360 man, så bör lätt kunna fattas, att med en sådan styrka har utgräfningen lätt kunnat åstadkommas, underlättad som den var af ett forsande vatten.

Det har framhållits, att en sådan tilldragelse icke bort kunna äga rum utan att i god tid varsnas af Olof Skötkonungs ej långt därifrån liggande folk, men för att rätt kunna bedöma detta bör man sätta sig in i den tidens förhållanden, hvilka voro helt annorlunda än de nuvarande.

¹⁾ N. Nicolaysen en, Langskibet fra Gokstad vid Sandefjord, sid. 26. Enligt Y. A. Mun c h, Det norske folks historia, förde Ormen Långe 52 par åror. För hvarje firn på sil stora skepp räknades minst tre roddare.

²⁾ Heimskringla, Ungers uppl. s. 231.

³⁾ Det till Chicago utställningen förda skeppet 'Viking' är en kopia af det vid Gokstad.

Den legendariska sagan, sid. 12.

Man bör nämligen kunna antaga att den stora grusåsen mellan Stocksund och Agnefit varit på den tiden icke allenast högre än hvad den nu är utan därtill med stor sannolikhet skogbeklädd, hvarigenom utsikten mellan de två ställena hindrats. Vidare bör beaktas, att. Olof Skötkonungs folk har för att bevaka Stocksund icke kunnat ligga på annat ställe än antingen Helgeandsholmen eller ock Norrmalm, och således, för att komma till Agnefit, först måste taga sig öfver vattendraget, hvilket naturligtvis kräft en viss tid. Slutligen bör ej förglömmas, hvarom sagorna nu ofta upplysa, att fältbevakningen på den tiden lämnade i fråga om uppmärksamhet mycket öfrigt att önska.. Då därtill kommer, att utgräfningen mycket väl kunnat försiggå på några få timmar (Gedungsen rann tom på fyra), så låter det mycket lätt förklara sig, att svearne, icke tänkande på en sådan utväg utan troende sig redan hafva fångat Olaf, tagit saken lugnt, där de lågo, men, sedan de fått nys därom, rusat dit, kommit för sent och i brådskan råkat ut för äfventvret på de rasade strandbackarna.

Af beskrifningen framgår tydligen att Snorre antingen själf någonstädes sett en sådan tilldragelse, eller ock att han därom erhållit en fullt trovärdig uppgift, ty eljest skulle han icke kunnat skildra tilldragelsen sa naturtroget som han gjort.

Vidkommande en utgräfning vid Södertälje,¹⁾ så kan denna tänkas endast i den först befintliga dalgången mellan Mälaren och sjön Maren, från hvilken senare en farled till Östersjön funnits långt in i den historiska tiden.

I denna dalgång ligger nu den norra delen af Södertälje kanal, som fullbordades först i början af detta århundrade; men dessförinnan hafva, alltsedan Engelbrekts tid 1435, flera försök blifvit gjorda att därstädes bereda en farled, och 1780 gjordes ett., äfven detta misslyckadt, att den vägen afleda Mälarens myckna vatten.

Spåren af de äldre försöken uppmättes och afvägdes omkring 1770, 2) hvarvid utröntes, att den 954 m. långa grafven var 1,2 å 1,8, m. djup, samt att dess botten låg 4,15 m. öfver Mälarens dåvarande vattenstånd och att den naturliga markens höjd låg omkring 6,0 m. öfver samma vattenstånd.

¹⁾ Svederus, Stocksund och nya slussen, s. 11.

²⁾ March us, Om Mälarens utlopp, s. 15.

Med stöd af dessa mått har medelhöjden öfver vattenytan antagits vara 3,0 m., och enär grafvens mått skulle vara 6 m. på bredden och djupet 1,2 m. under vattenytan, så erhålles 27745 kbm. Jordmängden är således minst tjugu gånger större än den vid Söderström och skulle således hafva kräft minst tjugu gånger längre tid än en utgräfning vid sistnämnda ställe.

Äfven om icke denna och flera andra omständigheter tala mot en utgräfning vid Södertälje, förutsätter denna dock i Mälaren ett vattenstånd, så högt, att det icke kunnat äga rum på Olaf Haraldssons tid.

För att ådagalägga detta måste först utredas, hurudant vattenståndet i Mälaren antagligen varit 1770, då mätningen verkställdes, hvilket något så när kan bedömas af de anteckningar om Mälarens vattenstånd, som i Stockholm togo sin början 1774. 1)

För att därvid icke behöfva taga i betraktande det ovanligt höga och mycket omtalade vattenståndet 6,629 m., som inträffade 1780, torde det vara tillfyllest at.t rådfråga dem för 1774—79, då medelvattenståndet i Mälaren var 4,931 m.: det lägsta. 4,453 m. och det högsta 5,719 m., allt räknadt från nollpunkten å vattenskalen vid Stockholms sluss.²⁾

Om man nu antager, och detta på goda skäl, att Mälarens vattenstånd 1770 varit ungefär lika med medelvattenståndet 1774—79 eller 4,931 m.. så har grafvens bottenhöjd varit i rundt tal 9,0 m., hvadan vattenståndet behöft vara omkring 10,5 m. för att fartyg skulle därstädes kunnat flyta fram.

För att finna. hurudana de högsta vattenstånden i Mälaren verkligen hafva varit för omkring 900 år sedan, måste man undersöka, huru högt samtidigt tillkomna fornminnen kring Mälaren ligga.³⁾

1) Öfversikt af Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1853. N:o 3.

2) Nämnda nollpunkt ligger 15.642 m. under den på Ridderholmen belägna af Generalstaben utsatta normalhöjdpunkt, till hvilken de pågående precisionsafvägningarna hänföras. Enligt Erdman (Sveriges geol. undersökn. Bl. Stockholm sid. 25) ligger efter 36 års iakttagelser (1848—61) Mälarens medelvattenhöjd = 4,435 m. De senast kända högsta vattenstånden inträffade 1860, 1866, 1867, 1868 och 1877, af hvilka det högsta, 5,45 m. inträffade 1860, och af de öfriga hafva alla varit högre än 5,0 ni., men inget högre än 5,28 ni., som inträffade 1867. Alla senare åren hafva vattenstånden varit lägre än 5,0 m. Enligt Erdman (Bladet Stockholm sid. 25) är Saltsjöns medelvattenstånd 4,120 m., men enligt Generalstaben för närvarande 3,907 ni. Saltsjöns lägsta vattenstånd är 3,414 in. och det högsta, som inträffade 1818, har uppgått till 5,938 in.

³⁾ Erdman, Sveriges kvartära bildningar sid. '294.

Af dessa finnas S. S. 0. om Sång kyrka några runstenar, där markens höjd är 7,68 m., och 7,92 m. vid den vid Kolsundet resta runstenen. En ättehö, N. N. V. om Skå kyrka, ligger på höjden 8,27 in., och runristningen i fast håll vid Sundby i Bromma socken ligger icke högre än 8,57 m.

Enär goda skäl tala för att dessa fornminnen icke rubbats från de ställen, där de först uppsatts, så kan man i likhet med Erdman antaga, att Mälarens vattenstånd då för tiden icke öfverstigit 7,68 m. 1) Denna vattenhöjd är således vida lägre än den, som för en utgräfning vid Södertälje varit behöflig.

För jämförelse kan åberopas en midt emot Farsta vid Gustafsberg befintlig ättehö, där markens höjd öfver slusströskeln är 9,36 m., hvilket ådagalägger, att Saltsjöns vattenstånd, vid tiden då, denna hög uppkastats, icke kunnat vara högre än 9,36 m. 2)

Hvad lägena för Konungssund, Agnefit och Stocksund för öfrigt beträffar, så har C. G. Styffe 3) ansett, att Konungssund troligen är samma vattendrag, som sedermera kallats Söderström. hvilken åsikt delats af Unger, 4) som uppgifver Agnefit vara "lidet sönden för Stocksund, hvor Stockholm nu ligger; Konungssund vaere Söderström i Stockholm och Stocksund waere Norrström i Stockholm". Dessa män hafva emellertid, enligt hvad längre fram skall visas, sedan dess ändrat åsikt, antagligen med anledning af ett uttryck i den då ännu icke utgifna legendariska sagan, som i öfversättning berättar tilldragelsen på följande sätt: 5)

Kap. 15. Efter alla dessa anfall, som nu äro förtalda om Olaf, höll han med sitt följe in från Karlsåarna (Karlsår), till dess han kom öster ut till Svithiod, och hade då många skepp och for, tills han kom med folket till ett vattendrag, som heter Skarfen (Skarfr). Detta ligger inne i Svithiod och är ett öfvermåttan stort vatten — en smal fjärd utåt, men kretsformigt inåt landet — och ligga bebyggda trakter på alla sidor invid vattnet. Där låg Olaf med sitt följe under sommaren och gjorde härnadståg därifrån mot Svearne och drap en stor mängd människor för dem och ödde de härad, som

¹ Erdman, Sveriges kvartära bildningar, sid 289.

² Uppgiften är meddelad af disponenten W. Odelberg på Gustafsberg, som låtit verkställa den behöfliga afvägningen.

³ Styffe, Sveriges kanalbyggnader, sid. 22.

⁴ Heimskringla, Ungers uppl., sid. 836, 846 och 893.

⁵ Öfversättningen är verkställd af amanuensen doktor E. Ilawerman.

lågo närmast, både på människor och gods och tog från dem det största krigsbyte. Och var Olaf icke blödig, utan visste, hvar han skulle göra väldig härnad, ty Olaf var icke utan sak mot Svearne, hvarföre han for mycket hårdt fram mot dem för Sigrig Storrådas skull. Men Olaf Svenske, som rådde öfver Svithiod, när detta skedde, var hennes son. -- Olaf Svenske ärnar nu angripa sin namne Olaf, då vintern började och is lade sig på vattnet. Då fattade Olaf Haraldsson det rådet, att han lät fälla en stor skog och lät föra den ut på isen och upplägga bål rundt omkring skeppen på isen. Men när isen låg starkast på vintern, då lät Olaf lägga eld i och uppbränna bälten och sedan bryta upp isen med stora träd, och var isen aldrig så stark under vintern, att det icke var upptinat omkring skeppen. Och var han där under vintern och hade ej mer än 3 skepp, ty han hade sändt bort en del af sin här på hösten. Där låg Olaf den vintern med sitt folk, och Svearne togo honom icke tillfånga, såsom de tänkte. Men om våren, då isen var borta från vattnet, då sände Svearne bud till Olaf Haraldsson, sin konung, att han skulle samla både en stor här och ledung, och säga, att nu månne Olaf Haraldsson icke komma undan, om de vilja bevaka honom. Men så är sagdt, att Olaf Haraldsson ej förr blef det varse. än skeppen vid utloppet lågo så tätt, som de kunde flyta, och utloppet var påladt, såsom sed är i österväg att påla emot ofred. Och det var ej sannolikt, att få skepp skulle komma ut, där icke ens många skulle kunna det. Men ned ifrån landet kom Olaf Haraldsson med så stor här, att det såg ut på alla stränder uppåt landet, som det vore en skog. Och var Olaf Haraldsson med endast tre skepp där emellan ledungen och landthären, och tycktes Olof Haraldssons följeslagare ej lätt att styra undan från den plats, dit de voro komna. Men Olaf Haraldsson, som styrde en så stor här, som där var samlad både till lands och sjös, tänker att den digre mannen då icke skulle komma undan. Men en låg strand, som heter Agnefit, gick fram på ena sidan utmed vattnet, och är det ett långt näs. Där hade Olaf Haraldsson själf sin fylking till motvärn på landet, och så mycket folk var på alla stränder, att ingenstades var att vänta, att man kunde komma i land.

Kap. 16. Men Olaf Haraldsson var kommen mellan denna stora. här. Då talade Olaf till sitt folk: tagen alla det råd, som I sen mig göra. Sedan lät han draga upp seglen i topp, men vinden låg ned emot Agnefit. Och då seglen voro uppdragna på Olafs skepp, styr han mot Agnefit på Olaf Haraldssons fylking; men vinden gick efter Olaf Haraldssons vilja. Men när han kom närmare till land än vån var, så att Olaf Haraldsson tyckte sig hafva den digre mannen och allt hans folk i sin hand, då är sagdt, att Olaf Haraldsson föll på knä och såg i sina händer; men då han så såg i händerna och i det att Olafs skepp kommit till land, då tilldrog sig på ett underbart sätt, att näset sprack sönder framför Olaf Haraldsson och just där Olaf Haraldssons fylkingsarm stod, och Olaf Haraldsson seglade där med tre skepp igenom näset och ut till hafs med en mycket fräjdad färd, såsom det går för alla dem, som Gud ger styrka. Men Olaf Haraldsson

var kvar och hade icke Olaf Haraldsson i sina händer; snarare gick det honom emot, att mycket af hans folk sjönk ned, då näset remnade framför Olaf, och sjön lopp upp under dem, så att en stor mängd människor förgicks för Olaf Svenske. Men det kallas sedan Konungssund, och far man sedan dess med skepp genom sundet. Och Olaf Svenske kunde länge efteråt ej höra, att det kallades Konungssund, utan ville han låta kalla det den digre mannens sund. (*slut citat*)

Denna berättelse förligger tilldragelsen således till det ställe, där en låg strand (fit), som heter Agnefit, gick fram på ena sidan utmed vattnet, och är det ett långt näs (nestange)», hvilken beskrifning äger fullkomlig tillämpning på den fordna åsen, där Stockholms sluss nu är belägen. Alldenstund Styffe, samt efter honom Munch och Unger, numera emellertid hafva antagit, det utgräfningen skulle hafva ägt rum från Skarfven, måste läget därför sökas i närheten af Almarstäk.

Den där ofvan liggande delen af Mälaren har därstädes förut haft två utlopp, hvaraf det ena är den nuvarande farleden till och från Upsala; och hade samma utlopp en västlig mindre gren, som bildade den holme, hvarpå de katolska ärkebiskoparnes slott Almarstäk fordom var beläget.

Förr, och då Mälarens vattenstånd var högre än nu, måtte vatten ständigt hafva funnits i denna gren; men numera äger detta rum endast vid höga vattenstånd, och detta endast sedan densamma upprensades på 1840-talet för beredande af utlopp för öfverflödigt vatten i Skarfven.

I forna dagar ledde ingen fast bro öfver Almarstäk, ty sådan byggdes först 1804, då vägen lades öfver slottsholmen och den gamla med sin färjirättning, som låg i närheten af den nuvarande landsvägsbron, öfvergafs. Nämnda. bro byggdes på 1860-talet, då den gamla refs. 2)

Det andra utloppet låg omkring 1500 meter fågelvägen väster om Almarstäk, på det ställe, som nu kallas Ryssgrafven, men förut Lilla Stäket.

I de af E. Palmsköld under åren 1698—1718 gjorda samlingar finnes om namnen på dessa utlopp antecknad följande:

¹ Styffe, Skandinavien under unionstiden, sid. 294.

² För att föreviga minnet af den gamla brok restes midt för densamma på slottsholmen en stor minnessten, på hvilken kan läsas följande skrift i förgyllda bronsbokstäver: »För bekvämligare öfverfart byggdes denna bro 1804 af Grefve Samuel af Ugglas., Af en äldre i stenen inhuggen skrift, som, ehuru fylld med sten kitt, dock kan läsas, erfår man emellertid, att stenen förut varit rest i Stockholm vid Norrbro.

»Stäket berättas hafva detta namnet af den under stora bron, där farten är till Upsala, löpande strömmen, som kallas Stäket, och den nedanför stora backen på andra sidan löpande strömmen, som kallas Lilla. Stäket.»

Enär, enligt hvad ofvan anförts, någon bro icke ledde på Palmskölds tid öfver själfva farleden, så kan han med sin stora bro icke afse någon annan än en då befintlig, som ledde öfver därvarande västra gren till slottsholmen och som blifvit byggd efter 1690, ty på en då upprättad karta finnes den icke upptagen.¹⁾ Den af Palmsköld omnämnda stora backen är den nuvarande Dalkarlsbacken, som då kallades Stäkesbacken.²⁾

Huru utloppet vid Lilla Stäket ursprungligen varit beskaffadt, därom lämnar ofvannämnda karta, som är den äldsta kända, ingen annan upplysning än hvad angår längden och bredden, hvilken senare är helt obetydlig. Antagligt är, att vatten har endast vid höga vattenstånd därstädes kunnat framrinna och att detsamma åtminstone en gång upprensats för beredande af vattens aflopp från Skarfven, där än i dag vattenståndet kan stiga 1,2 meter öfver det nedan Almarstäk, framgår af en af O. Modig i augusti 1839 verkställd undersökning därstädes. 3)

Af denna synes, att vid vattenståndet 4.0 meter i Mälaren var näsets bredd 136 meter och den naturliga markens högsta höjd 2,5 meter öfver nämnda vattenstånd. Vidare fanns därstädes en murad graf, som var 3,0 meter bred och 1,8 meter djup, hvars botten således låg $2,5 - 1,8 = 0,7$ m. öfver ofvannämnda vattenstånd och följaktligen 4,7 m. öfver tröskeln i Stockholms sluss.

Det är på detta ställe, som Olaf Haraldsson förmodas hafva gräft sig ut, då han icke kommit fram vid Almarstäk; men belägenheten, mellan höga bergåsar i en smal och djup dalgång, motsvarar alldeles icke den legendariska sagans beskrifning därå. Det ligger i öppen dag att en graf, hvars bredd endast varit 3,0 m., omöjlig kunnat begagnas af Olaf Haraldssons antagligen åtminstone 5,0 m. breda fartyg, och hvad som får antagas vara

¹ Kartan, förvarad i Kungl. Landtmäterikontorets arkiv, är upprättad af J. Forslund.

² I Dahlbergs Svec. antiq. et hod. finnes en bro emellertid angifves öfver Almarstäk.

³ Sedermera chef för Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, i hvars arkiv handlingarna förvaras.

alldeles säkert är att han icke skulle hafva gifvit sig tid att stensätta densamma.

Sedan många år tillbaka finnes icke ett spår af denna graf, som till stor del fylldes dels 1854, då Dalkarsbacken omlades, dels ock då Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg byggdes.

Den af Munch och Unger lämnade uppgiften, att vid Ryssgrafven ännu skulle finnas ett »smalt och grundt sund», öfverensstämmer således alldeles icke med verkliga förhållandet.¹

En annan mycket viktig omständighet, som talar emot att en utgräfnings därstädes kunnat verkställas på en rimlig tid, är den att jorden består icke af rullstens- utan krosstensgrus, eller s. k. pinmo,² som, redan hvad själfva namnet angifver, är en den mest svårarbetade jordart man kan råka ut för, och självklart är, att strandbackarna då icke kunnat, enligt Snorres berättelse, rasa. För att Olaf Haraldsson skulle där kunnat komma ut och näset remna, har det omnämnda underverket, att, sedan han fallit på knä., sett i händerna och antagligen bedt en bön, eftersom han ansågs vara ett helgon, verkligen varit af behovet påkalladt.

Ont läget för tilldragelsen yttra sig Munch och Unger vidare i sitt företal följande:³

”Läget är i den legendariska sagan så mycket närmare bestämdt, som det uttryckligen framhålles att nämnda mynning varit »stikadr» d. v. s. spärrad med pålar, på sätt brukligt var i land vid Östersjön »att stika fyrir ufridr». Ty ett sådant ställe kallas just ”stik” (se Snorre, Harald Hårf. saga kap. 17) uttaladt ”stek”, hvaraf man således finner anledning till namnet på den vid sundet anlagda borgen;» hvarjämte i en not tillägges: »namnet skrifves oriktigt Stäket och härledes vanligen af att staka sig fram.»

Enligt hvad vi ofvan anfördt är läget alldeles icke bestämdt i den legendariska sagan, ty denna innehåller därom ingenting annat, än att utloppet varit stängdt af pålar, samt att stället, där näset remnade, varit en låg strand och en lång

¹ Företalet till den historiska sagan, sid. XXII.

² Erdman i Sveriges kvartära bildningar sid. 52 beskriver pinmo med följande ord: ”en utan ordning hopförd massa af gröfre eller finare grus och sand eller af ett nästan stoftfint mjöl, i mer och mindre grad späckt med inneliggande större och mindre, kantiga, kantstötta eller kantrundade stenar och block, stundom äfven något mera afrundade och på ytan repade stenar (s. k. jökelstenar), det hela mer eller mindre hårdt sammanpackadt, ofta så fast och tätt, att endast spettet eller hackan förmår upphäfva det inre sammanhanget,

^a Munchs och Ungers uppl. sid. XXII.

landtunga, hvilken beskrifning mera öfverensstämmer med belägenheten i Stockholm än den i närheten af Almarstäk.

Till stöd för att sundets namn varit Stik, uttaladt Stek, samt att Stäk skulle vara oriktigt har åberopats en tilldragelse i Harald Hårfagers saga af följande lydelse: »um varit er isa leysti, stikada Gautar Gautelfi, at Haraldr Konungs skyldi eigi mega leggja skipum sinum upp i landit. Haraldr Konungr helt skipum sinum upp i elfina ok lagdist vid stikin», eller i svensk öfversättning: »om våren då isarna lossnade satte Götarne pålar tvärt öfver Göta elf. Harald styrde upp i älven och lade sig vid pålarna.»¹

Af meningens framgår tydligt, att »stikin», som är den bestämda pluralisformen af stik = påle, alldeles icke är ett nomen proprium utan appellativum. Unger har äfven uppfattat det såsom sådant, ty eljest hade han väl skrifvit namnet, likasom alla andra i Heimskringla förekommande nomina propria, med stort S. Det förekommer icke heller i den förteckning af ortnamn, som finnes i hans upplaga af Heimskringla.²) Hvad ordet stik för öfrigt beträffar, så förekommer det i sammansättningen Harustik eller det nuvarande Baggensstäk i den omkring 1270 författade konung Valdemars s. k. jordebok, och där i en beskrifning af sjövägen från Utlängan (Utlengi) vid Karlskrona till Reval i Estland; men skriften är på latin, och på den tiden var det icke så noga, med rättstafningen, allra minst då ett svenskt namn skulle latineras.³) I Rimkrönikan skrifves detta namn Harstekit 4) och så skrefs det äfven 1499,⁵) »Stik» såsom ortnamn förekommer, så vidt vi hafva funnit, ingenstädes.

Stäk eller stäke är enligt Ihre 6) åter ett gammalt svenskt ord, som betecknar ett trångt eller grundt sund, där man behöfver staka sig fram.

För att nu återkomma till Almarstäk, så har det enligt Styffe fått sitt namn af byn Almarna, som omtalas redan 1347.

¹ Heimskringla, Ungers uppl. sid. 60; sant Hildebrands uppl. I sid. 79.

² Ordet skrifves i singularis möjligen stiki = stock, i hvilket fall hindret äfven kunnat bestå af på vattnet flytande stockar, men icke af i botten nedslagna pålar.

³ Codex, förvarad i Kungl. Bibl. i Stockholm, är tryckt i Script. rer. dan. V. sid. 623.

⁴ Klemmings uppl. II sid. 107 och 235.

⁵ Styffe, Skandinavien under unionstiden sid. 303.

⁶ Glossarium Sviogothieum.

»Almarstiek» omnämnes första gången 1388 och har sedan dess allttjämt bibehållit samma namn.

Den af Munch och Unger uttalade åsikten, att den därstädes fordom belägna borgen fått sitt namn af stik, stek eller stäk, är således icke riktig, ty motsatsen, eller att sundet fått sitt namn af Almarna, har i stället ägt rum.

Munch och Unger yttra vidare i sitt företal, att Snorre, för att kunna framställa saken på ett rimligt sätt, »har just kommit till att framställa en orimlighet, i det han möjligen förledd af likheten mellan 'Stoksund' och 'Stiksund' har förlagt tilldragelsen till den trakt, där Stockholm sedan anlades, oakadt han själf säger att Olaf låg vid Sigtuna och således i Skarfven.

Snorre har icke, på sätt uppgifvits, förblandat »Stiksund» med Stoksund», och detta så mycket mindre som det förra namnet alldeles icke förekommer i någondera af sagorna och det senare endast i den historiska. Vidkommande åter den förmenta orimligheten. sa har Snorre, dels af den legendariska sagans beskrifning af stället för tilldragelsen, dels ock af hvad han antagligen själf vetat om belägenheten vid det nuvarande Stockholm, mycket väl kunnat inse det en utgräfnings därstädes alldeles icke kunde innebära någon orimlighet. Att för öfrigt begagna uttrycket Stäksund är en pleonasmen. lika oegentligt som att exempelvis skriva Umeåälf.

Namnet Stocksund, på isländska Stokksund, är med stor sannolikhet sammansatt af de fornnordiska orden "stokker» och »sund eller ett sådant sund, där stockar äro antingen nedslagna i eller flytande på vattnet för att bereda hinder för fartyg, hvilka där ämna sig fram.'

Den legendariska sagan beskrifver det vatten, som där kallas Skarfven, med följande ord: »þat liggir innan veð Sviðþiöd oc er avar mikit vattnet, fiörðr miör ut, en kringlut i landet oc liggia haeroð alla viga at vattneuo»,² hvilket är öfversatt med: »detta ligger inne i Svitjod och är ett öfvermåttan stort vatten, en

¹ Dipl. Svec. N:o 4136. Enligt Styffe, Skandinavien under unionstiden sid. 294, är Almarna Stack» egentligen sundet vid byn Almarna.

Stängslet i Stocksund uppgifves af Snorre hafvn varit järnkedjor. Att sådana kunnat tillverkas på hans tid lider icke något tvifvel; men annorlunda torde förhållandet hafva varit 240 år tidigare, ty då har man nog fått nöja sig med ett, som varit flytande, och sådana begagnas än i dag. Järnkedjor voro emellertid mycket brukliga mot medeltidens slut. Olaus Magnus lämnar därå ritning och beskrifning på sid. 333 i sin Historia de gentibus septentrionalibus.

²Den legend. sagan, sid. 12.

smal fjord (sund) utåt, men kretsformigt inåt landet, och ligga bebyggda trakter på alla sidor invid vattnet.»

Hvar och en, som känner Mälaren och dess utlopp, bör utan tvifvel finna att denna beskrifning äger långt större tillämpning på denna sjö i sin helhet, än på den del däraf som kallas Skarfven. Det vill häraf synas som om den legendariska sagans författare äfven menat Mälaren, och detta, så mycket mera, som hans beskrifning på utloppet vid Agnefit öfverensstämmer med dess forna beskaffenhet. Misstaget att gifva namnet af en del åt det hela har rättats af Snorre, hvilket Hildebrand äfven framhållit, då han i afseende på Olafs härfärd i Mälaren yttrar: »just i denna episod uppträder författaren (Snorre) själfständigt i strid med den legendariska sagan.»

Icke heller den historiska sagan gifver giltigt stöd för antagandet, att instängningen ägt rum nedan Skarfven. Sagan berättar väl i förbigående, att Olaf Haraldsson under färden i Mälaren äfven besökt Sigtuna, samt längre fram att, »där han var», han skulle få afbida kölden; men att detta »där, icke afser Ryssgrafven utan Stocksund framgår tydligen af uttrycket »at hann hafdi jarnum komit furir Stokksund ok satt lid furir. En Sviakonungr det ladi at Olof konungr þar bida fröra.»

Hvad angår den af Munch och Unger uttryckta förmodan, att namnet Ryssgrafven skulle påminna om någon viking från Ryssland, så kan en sådan åsikt väl icke vara den rätta, enär detta namn var på den tiden knappast känt, ens i det nuvarande Ryssland, och ännu mindre här.'

Men oberoende af detta var namnet Ryssgrafven alldeles icke känt af Palmköld, ej heller omnämnes det i en af Berg 1750 författad Dissertatio historica de Almar Stäk, i hvilken senare stället kallas Lilla Stäket eller Bakstäket. Han uppgifver väl att det understundom äfven kallas Ryss Stäket men alldeles icke, att detta namn skulle halva något gemensamt med Ryssland. Ryss är ett ord, som ofta förekommer i namn på ställen, som ligga vid sjöar och vattendrag. Det härledes med stor sannolikhet af ett fiskredskap kalladt ryssja, och i den ofvan åberopade disputationen omnämnes såväl Rysseviken som Rysseudden. Namnet Ryssgrafven förekommer icke heller på landtmäterikartorna förrän 1802, samt då endast på ett därvarande torp.

1) Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, II sid. 208.

Det kan emellertid också vara möjligt, att den ofvannämnda grafven med sina murar utförts af ryska krigsfångar i början af 1700-talet och af dem fått sitt namn, likasom den närbelägna Dalkarlsbacken af där arbetande dalkarlar.¹⁾

För så vidt man icke vill förklara, att Snorre gripit hela berättelsen om tilldragelsen ur luften, så bör af det ofvan anförda framgå, att den icke kunnat äga rum i Ryssgrafven utan i Stockholm, där slussen nu är belägen, på den plats, som fordom kallades Agnefit.

¹ Osannolikt är det icke, att utloppet vid Lilla Stäket har under den oroliga unionstiden begagnats af de katolska ärkebiskoparne, hvilka voro unionistiskt sinnade, att från Stäkesön och således från närheten af Almarstiik utestänga det motsatta partiets anhängare från såväl den mellan Stockholm och Västerås ledande landsvägen som äfven den mellan Stockholm och Upsala ledande sjövägen.

I förra fallet hjälpte man sig med att begagna sjövägen mellan Kungsängen och Görviiln; men fann innehafvaren af Almarstäk för godt att stänga därvarande sjöväg, kunde ingen därstädes komma fram.

Detta fick Kristian I erfara, då han i september 1471 skulle återvända från Upsala till Stockholm, men kommen till Almarstäk vägrades genomfart af ärkebiskopen Jakob Ulfson, som för tillfället icke var unionistiskt sinnad. Konungen erbjöd sig då att gå i land med sitt folk vid färjan samt att åter gå ombord nedan Almarstäk; men icke heller detta hjälpte, hvarför han måste landvägen begifra sig till Stockholm. (H. Reuterdahl, Sv. Kyrk. hist. III. 2, sid. 544. där flera bref från Jakob Ulfsson finnas återgifna; Styffe. Bidr. till Skand. hist. IV. sid. XXI.

² I registret öfver ortnamn, som förekommer i Ungers uppl. af Heimskringla. uppgifves: Agnefit = edet söder om Stocksund, hvarest Stockholm nu ligger: Konungssund = Söderström i Stockholm och Stocksund = Norrström i Stockholm.